

Fonologie výpůjček: „Hosté legalizují svůj pobyt“

Tomáš Duběda

Cílem přednášky je zprostředkovat celkový pohled na fonologickou adaptaci výpůjček, xenismů a cizích vlastních jmen. Ta je paralelní adaptaci morfologické (a případně též syntaktické) a představuje problém relevantní jak pro fonologii, fonetiku a lexikologii, tak pro kontaktnou lingvistiku, stylistiku a ortoepii.

Fonologická adaptace je motivována požadavkem efektivního fungování výpůjčky v cílovém jazyce. Její povaha a míra se různí podle (a) podobnosti fonologických systémů zdrojového a cílového jazyka, (b) fonologické invazivnosti cílového jazyka (tj. odolnosti vůči pronikání cizích fonologických prvků), (c) zdrojového jazyka (např. principy adaptace českých galicismů se částečně liší od principů adaptace anglicismů), (d) typu slova (vlastní jména jsou vůči adaptaci odolnější než obecná jména), (e) stáří výpůjčky, (f) pravopisné adaptaci (pravopis má na výslovnost stabilizační vliv), (g) výpovědní situaci a jejích aktérech (např. citátová výslovnost je častější v akademické sféře než v médiích a běžné komunikaci). Adaptace cizích slov je do značné míry přirozená, vzhledem k perifernosti, roztříštěnosti a rychlejšímu vývoji tohoto lexikálního subsystému je však častěji než domácí slovní zásoba předmětem metajazykových úvah mluvčích.

Adaptaci výpůjčky modeluje fonologie (Calabrese & Wetzels 2009; Kang 2011) jako „opravu nepřípustné výchozí formy“ (*repair of illegal input*), při níž jsou vyřešeny konflikty mezi zdrojovým a cílovým fonologickým systémem. Podobnost systémů a neinvazivnost cílového jazyka snižují míru adaptace (viz např. německé anglicismy), odlišnost systémů a invazivnost cílového jazyka ji naopak zvyšují (to může vést až k nerozpoznatelnosti výpůjčky mluvčími zdrojového jazyka, např. v jap. キャベツ [kjabetsu] < ang. *cabbage*). Cizí fonologické prvky integrované do domácího systému (čeština: /f, g, ɔ:, au, ɛu, dʒ/; francouzština: /ŋ/; hindština: /f, z, ʃ/) jsou signálem cizosti slova. O původu slova dále vypovídají fonotaktická specifika (např. pro české galicismy jsou typická zakončení /ɛ:/, /ɔ:/, /ɔn/, /a:n/, /ɛ:t/ – *komuniké, šapitó, bujon, bonviván, exteriér*; slova končící ve francouzštině na /ŋ/ jsou v drtivé většině anglicismy), která mohou být i zdrojem nesprávných analogií a „zbytečných oprav“ (*unnecessary repairs*).

Fonologická adaptace výpůjček může probíhat podle osmi různých (avšak kombinovatelných) principů: (a) fonologická aproximace (*drive/drajv* [drajʃ]); (b) grafická výslovnost (*poste restante* [pɔstɛ rɛstantɛ]); (c) původní výslovnost (tzv. citátová) nebo snaha o ni; (d) analogie se zdrojovým jazykem (*Auguste* [ɔʒist]); (e) analogie s cílovým jazykem (*protěžovat* místo *protežovat*); (f) vliv třetího jazyka (*cordon bleu* [gɔ:rdɔ̃ blu:]); (g) vliv univerzálií (*peleton* místo *peloton*); (h) nejasně motivovaná výslovnost (*pangejt* < *banquette*).

Literatura

- Calabrese, A. – Wetzels, W. L., eds. (2009) *Loan Phonology*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins
- Duběda, T. – Havlík, M. – Jílková, L. – Štěpánová, V. (v tisku) *Loanwords and Foreign Proper Names in Czech: A Phonologist's View, Proceedings of Olinco 2013*
- Kang, Y. (2011) *Loanword phonology*, in M. van Oostendorp – C. Ewen – E. Hume – K. Rice, eds., *Companion to Phonology*, Wiley-Blackwell

- Ohala, M.** (1999) Hindi, in: *Handbook of the IPA*, Cambridge University Press
- Rejzek, J.** (2001) *Český etymologický slovník*, Leda
- Romportl, M. et al.** (1978) *Výslovnost spisovné češtiny – Výslovnost slov přejatých*. Praha: Academia
- Vance, T.** (2009) *The Sounds of Japanese*, Cambridge University Press